

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(5)/2024, 184-188

УДК: 34.342

DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_27](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_27)

**ЫКЧАМ-ИЛИКТӨӨ ИШ-ЧАРАЛАРЫН ЖҮРГҮЗҮҮДӨ АДАМДЫН ЖАНА
ЖАРАНДЫН КОНСТИТУЦИЯЛЫК УКУКТАРЫНЫН САКТАЛЫШЫНЫН
УКУКТУК КЕПИЛДИКТЕРИ**

ПРАВОВЫЕ ГАРАНТИИ СОБЛЮДЕНИЯ КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И
ГРАЖДАНИНА ПРИ ПРОВЕДЕНИИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ

LEGAL GUARANTEES FOR THE OBSERVANCE OF CONSTITUTIONAL HUMAN AND
CIVIL RIGHTS DURING OPERATIONAL SEARCH ACTIVITIES

Токторов Эгемберди Самидинович

Токторов Эгемберди Самидинович

Egemberdi Samidinovich Toktorov

ю.н.д., профессор, Ош мамлекеттик университети

д.ю.н., профессор, Ошский государственный университет

Dr. Professor, Osh State University

ЫКЧАМ-ИЛИКТӨӨ ИШ-ЧАРАЛАРЫН ЖҮРГҮЗҮҮДӨ АДАМДЫН ЖАНА ЖАРАНДЫН КОНСТИТУЦИЯЛЫК УКУКТАРЫНЫН САКТАЛЫШЫНЫН УКУКТУК КЕПИЛДИКТЕРИ

Аннотация

Маанилүүлүк. Бул макалада издөө чараларын ишке ашырууда конституциялык адам жана жарандык укуктарды сактоого кепилдик берген учурдагы мыйзамдардын ченемдери талданат. Ыкчам-иликтөө иш-чараларына катышкан органдардын кызматкерлеринин, көзөмөлдөөчү органдардын жана соттун, оперативдүү издөө иштерин жүргүзгөн адамдардын укуктары, милдеттери жана жоопкерчиликтери эске алынат. Автор ыкчам-иликтөө иш-аракеттери жаатындагы учурдагы мыйзамдарды айрым оперативдүү издөө иш - аракеттерин ишке ашыруу учурунда жарандардын конституциялык укуктарын чектөө менен байланышкан негиздер жана процедуралар боюнча баалады. Ыкчам-иликтөө иш-аракеттерин жүргүзүүдө жарандардын конституциялык укуктарын бузуу жоопкерчилигин белгилеген Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин жоболору изилденди.

Ачык сөздөр: мыйзам, кепилдик, ишмердүүлүк, укуктар, милдеттер, жоопкерчилик, оперативдүү жана издөө ишмердүүлүгү

ПРАВОВЫЕ ГАРАНТИИ СОБЛЮДЕНИЯ КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА ПРИ ПРОВЕДЕНИИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ

LEGAL GUARANTEES FOR THE OBSERVANCE OF CONSTITUTIONAL HUMAN AND CIVIL RIGHTS DURING OPERATIONAL SEARCH ACTIVITIES

Аннотация

Актуальность. В статье проведен анализ норм действующего законодательства, гарантирующих соблюдение конституционных прав человека и гражданина при проведении оперативно-розыскных мероприятий. Рассмотрены права, обязанности и ответственность должностных лиц органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, надзорно-контрольных органов и суда, лиц, в отношении которых осуществляются оперативно-розыскные мероприятия. Автором была проведена оценка действующего законодательства в области оперативно-розыскной деятельности, касающаяся оснований и процедур, связанных с ограничением конституционных прав граждан в ходе реализации определенных оперативно-розыскных мероприятий. Исследованы положения Уголовного кодекса Кыргызской Республики, которые устанавливают ответственность за нарушение конституционных прав граждан при проведении оперативно-розыскных действий.

Abstract

Relevance. The article analyzes the norms of the current legislation that guarantee the observance of constitutional human and civil rights in the implementation of search measures. The rights, duties and responsibilities of officials of the bodies engaged in operational-search activity, supervisory authorities and the court, persons for whom operational-search activities are carried out are taken into account. The author evaluated the current legislation in the field of operational-search activity in terms of the foundations and procedures associated with the restriction of the constitutional rights of citizens during the implementation of certain operational-search activities.

Ключевые слова: закон, гарантия, деятельность, права, обязанности, ответственность, оперативно-розыскная деятельность

Keywords: law, guarantee, activity, rights, duties, responsibility, operational and search activity

Киришүү

Актуалдуулугу. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 23-беренесинде адам анын укуктары жана эркиндиктери эң жогорку баалуулукка ээ экендиги белгиленген; адам жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин таануу, сактоо жана коргоо мамлекеттин милдети болуп саналат.

Демек, ыкчам-иликтөө иш-чараларын жүргүзүүдө адамдын жана жарандын төмөнкү конституциялык укуктары жазык-укуктук жактан корголууга тийиш:

1) жеке жашоого, жеке жана үй-бүлөлүк сырга укук;

Ошол эле учурда, Кылмыш-жаза мыйзамы, Кылмыш-укуктук коргоонун объектиси катары, жеке жана үй-бүлөлүк купуялуулукту укуктук категорияга бөлүп, жеке турмуштун кол тийбестигине, купуялуулуктун жеке жашоосун камтыйт. Ошондой эле жеке жашоону камсыз кылуу укугун ишке ашырууга кийлигишпөө үчүн укуктук мыйзам тарабынан кепилдиктер берилген - бул жеке адамдын жашоо образына мүнөздүү болгон жеке муктаждыктарына жооп берген мамилелерден жана иш-аракеттерден турган жеке адамдын ишмердүүлүгүнүн чөйрөсү.

Ыкчам-иликтөө иштери кылмыштуулукка каршы күрөшүүдө укук коргоо органдарынын маанилүү куралы болуп саналат. Бирок, оперативдүү жана издөө иш-аракеттери көбүнчө жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин чектеген чараларды камтыгандыктан, конституциялык адам жана жарандык укуктарды коргоону камсыз кылган укуктук кепилдиктер талап кылынат. Бул кепилдиктер укук коргоо органдарынын кыянаттыгын алдын алууга жана мыйзамдуулуктун жана адам укуктарынын принциптерин сактоого багытталган.

Ыкчам-иликтөө иштери- бул кылмыштуулукту алдын алууга, аныктоого же иликтөөгө салым кошкон маалыматтарды алууга багытталган чаралардын жыйындысы. Мындай иш - аракеттердин негизги принциптери мыйзамда белгиленген. Бул мыйзам укук коргоо органдары тарабынан атайын ыкмаларды колдонууну жөнгө салат, Мисалы: байкоо жүргүзүү, телефондорду тыңшоо, почта ачуу, бул жарандардын жеке укуктарына терс таасирин тийгизиши мүмкүн.

Ошол эле учурда Кыргыз Республикасынын Конституциясы жарандарга жеке актыгын коргоого, жеке жашоонун купуялуулугуна жана жеке иштерине өз эрки менен кийлигишүүдөн коргоого кепилдик берет. Бул конституциялык укуктар, эгерде укук коргоо органдары оперативдүү издөө чараларын көрүп жатышса дагы, сакталышы керек.

Ыкчам-иликтөө иштерин ишке ашырууда конституциялык адам жана жарандык укуктардын сакталышына укуктук кепилдиктер-бул укук коргоо органдары тарабынан ыкчам иликтөө иш-аракеттерин жүргүзүү процессинде жеке адамдын укуктарын жана эркиндиктерин коргоону камсыз кылууга багытталган укуктук механизмдердин жана процедуралардын жыйындысы. Бул кепилдиктерге мыйзамдуулук, пропорционалдуулук, жарандардын купуялуулугун жана жеке актыгын сактоо, ошондой эле бийликти кыянаттык менен пайдаланууну алдын алуу жана жарандарды операциялык иш учурунда алардын укуктары менен эркиндиктерине мыйзамсыз чектөөлөрдөн коргоо максатында соттук жана прокурордук көзөмөлдү камсыз кылуу кирет.

Анда адамдын үй-бүлөлүк жашоосу, каржылык абалы, ден-соолугунун абалы, мүнөзү, интимдик жашоосу, бул маалымат, ошондой эле мыйзамсыз кирүүдөн корголгон бардык маалыматтар, эң негизгиси, коом үчүн маанилүү эмес, бирок жеке адам үчүн маанилүү, анткени ал өзүн аныктоого мүмкүнчүлүк берет,

-кат алышуунун, телефон сүйлөшүүлөрүнүн, почта, телеграф жана башка билдирүүлөрдүн купуялуулугуна укук;

Ошол эле учурда Кыргыз Республикасынын Конституциясы адамдын жана жарандын айрым укуктарын жана эркиндиктерин мыйзамдуу чектөө, атап айтканда, кат алышуунун, телефон сүйлөшүүлөрүнүн, почта, телеграф жана башка билдирүүлөрдүн купуялуулугуна, ошондой эле турак жайдын кол тийбестигине болгон укук ж.б.

"Купуялуулукту бузуу" Мыйзамын колдонуу көйгөйү-адамдын жеке жашоосу түшүнүгүнүн мазмунун жана чөйрөсүн бирдиктүү түшүнүүнүн жоктугу,

- турак жайдын кол тийбестигине укук;

- жарандын анын укуктарын жана эркиндиктерин түздөн-түз козгогон документтер жана материалдар менен таанышууга укугу.

Жеке сыр-бул белгилүү бир адамга тиешелүү болгон купуялуулук.

Жеке маалымат чоочундардан да, жакын адамдардан да сакталышы мүмкүн. Аларга адамдын өмүр баяны, ден соолугу, мүлкү, мамилеси, адаттары, көз караштары, жолугушуулары, жакын жашоосу, каалоолору ж.б. жөнүндө жеке фактылар кирет.

Өзгөчө кырдаалда да жашоого болгон укук, мамлекет тарабынан адамдын жеке кадыр-баркын коргоо, жеке жашоого болгон укугу жана үй-бүлөлүк купуялуулукка кол тийбестик, ар-намысын жана жакшы атын коргоо, турак-жай укугун, абийир эркиндигин, дин ж.б. Бардык учурларда соттук коргоо укугунун кепилдиктери сакталат.

Ыкчам-иликтөө иш-чараларын жүргүзүүдө, көпчүлүк учурларда, адамдын макулдугусуз, анын жеке жашоосу жөнүндө айрым маалыматтар чогултулат, бул анын жеке же үй-бүлөлүк сырын түзөт. Эгерде адамдын жеке жашоосу жөнүндө маалыматтарды

чогултуу мыйзамдуу себептерге ээ болбосо жана ишенимдүү адамдын жардамы менен жүргүзүлсө, анда жоопкерчилик ишенимдүү адамга мындай тапшырманы берген ыкчам-иликтөө бөлүмүнүн кызматкерине жүктөлөт. Ыкчам-иликтөө бөлүмүнүн кызматкерине купуялуулуктун жеке же үй-бүлөлүк сырын түзгөн адамдын жеке жашоосу жөнүндө маалыматты ачыкка чыгаруу да мыйзамсыз. Бул учурда, мындай маалыматка ээ болгон ыкчам-иликтөө бөлүмүнүн кызматкери Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 135-беренесине ылайык жоопко тартылат. Жарандардын купуялуулукка болгон конституциялык укугун сактоонун кепилдигин жакшыртуу үчүн, ыкчам-иликтөө бөлүмүнүн кызматкери тиешелүү маалыматтарды алуунун купуя милдетин аткаруудан мурун анын жеке же үй-бүлөлүк сырын түзгөн адамдын жеке жашоосу жөнүндө маалыматты жайылтуунун жол берилбестигин такташы керек.

Жогорудагы укуктарды чектөө укук коргоо органдарынын ишмердүүлүгүн жүзөгө ашырууда соттун чечиминин негизинде гана жүзөгө ашырылат, алардын бири- ыкчам иликтөө иши.

Заманбап коомдогу жашыруун издөө иш-аракеттеринин оперативдүү издөө иш-аракеттерин ишке ашырууда колдонуу түшүнүксүз реакцияны жаратат. Адам укуктарын коргоочу айрым уюмдар жана жарандык коомдун башка институттары адамдардын жана жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин бузуудан жана чектөөлөрдөн сактануу үчүн жашыруун издөө иштерин жүргүзүү үчүн оперативдүү бөлүктөрдүн ыйгарым укуктарын тыюу салуу же чектөө зарылдыгын айтууга болот.

Ыкчам-иликтөө иш-чараларын жүргүзүү процессинде белгилүү болгон жарандардын жеке жашоосуна, жеке жана үй-бүлөлүк сырларына, ар-намысына жана жакшы атына кол тийбестигин козгогон маалыматтарды ыкчам-иликтөө иш-чараларын жүргүзүүчү органдарга (кызмат адамдарына) ачыкка чыгарууга тыюу салынат.

Мындан тышкары, бул маалымат мамлекеттик сырды түзөт, анткени иш жүзүндө алар ыкчам-иликтөө иш-чараларынын натыйжасы болуп саналат жана мамлекеттик сырды түзгөн маалыматтарды коргоо эрежелерине баш ийет.

Ыкчам-издөө мыйзамдарында кылмыш жасоодо күнөөсү далилденбеген адамдарга карата жүргүзүлгөн ыкчам-издөө иш-чараларынын натыйжасында алынган ыкчам-издөө материалдарын сактоонун чектелген мөөнөтү каралган.

Демек, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында ыкчам-издөө чараларын ишке ашырууда адам жана жарандын конституциялык укуктардын сакталышына кепилдик берген бир катар жоболор камтылган, анын ичинде:

- 1) ыкчам-издөө иш-аракеттерин жүргүзгөн субъекттердин укуктарынын, милдеттеринин жана жоопкерчилик чараларынын жыйындысы;
- 2) субъекттердин оперативдүү издөө иш-аракеттерин көзөмөлдөө жана көзөмөлдөө боюнча укуктары жана милдеттери;
- 3) тергөө иш-аракеттери тез арада жүргүзүлүп жаткан адамдардын укуктары, анын ичинде соттун чечиминин негизинде жүргүзүлгөндөр.

Демек, ыкчам-иликтөө иш-чараларын ишке ашырууда конституциялык адам жана жарандык укуктардын сакталышына укуктук кепилдиктер укук коргоо органдарынын натыйжалуулугу менен жарандардын жеке укуктарын коргоонун ортосундагы тең салмактуулукту камсыз кылуунун маанилүү аспектиси болуп саналат. Учурдагы мыйзамдык жоболорго карабастан, издөө иштеринин жүрүшүндө жеке укуктарды бузуу көйгөйлөрү сакталып калган. Ошондуктан, жарандардын укуктарын бузуу коркунучун азайтуу максатында мыйзамдарды андан ары өркүндөтүү, контролдоо механизмдерин чындоо жана укук коргоо органдарынын ачыктыгын жогорулатуу маанилүү.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 05.05.2021-ж.
2. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси 2021-жылдын 28-октябры № 127
3. <https://journal.oshsu.kg/index.php/law/article/view/789/502>
4. Бойцов А.И. Преступления против собственности. — СПб., 2002.
5. Безверхов А. Некоторые вопросы квалификации мошенничества // Уголовное право. — 2008.
6. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / отв. ред. В. М. Лебедев. 13-е изд., перераб. и доп. - М.: Юрайт, 2017.
7. Лопашенко Н.А. Преступность, уголовная политика, уголовный закон. Сборник научных трудов под ред. д.ю.н., проф. Н.А. Лопашенко. - Саратов, Саратовский Центр по исследованию проблем организованной преступности и коррупции: Сателлит, 2013.